

IX. GOTTFRIED WILHELM LEIBNIZ (1646-1716)

Titus Raveica

Leiniz – fondatorul *Academiei din Berlin* (și primul ei președinte) – a fost unul dintre cei mai străluciți savanți ai epocii care, împreună cu Galilei, Descartes și Newton a format pleiada marilor oameni de știință și gânditori ai perioadei moderne. Vorbind despre Leibniz, Hegel scria: „Așa cum, sub alt raport, Leibniz constituia contrariul lui Newton, tot astfel în mod precis, sub raport filosofic el este opus față de Locke și empiria lui, precum și față de Spinoza, Leibniz a susținut gândirea, împotriva percepției engleze, împotriva existenței sensibile el a afirmat, ca esență a adevărului, ceea ce este gândit (...) Spinoza înseamnă substanță universală, unică. La Locke ca bază au fost luate determinațiile finite. Principiul fundamental al lui Leibniz este individul. Astfel Leibniz reprezintă cealaltă latură a curentului spinozist, individualitatea, ființa – pentru sine, monada, dar cea gândită –, nu ca eu, nu conceptul absolut”¹.

Prin registrul atât de întins al erudiției sale, prin această *deschidere și apetență* către toate *zonele cunoașterii și activității omenești*, Leibniz mai păstrează încă *amintirea savantului multilateral din Renaștere; matematician, filosof, logician, psiholog, istoric, jurist, diplomat*, el a ilustrat magistral toate aceste domenii, lăsând moștenire o operă impresionantă.

Leibniz s-a născut la Leipzig, unde părintele său era dascăl de filosofie, iar la vârsta de 15 ani se înscrie la Universitatea din localitate, unde studiază cu un zel neîntrecut gânditorii vechi și moderni, fiind atras mai ales de operele lui Galilei, Bacon și Descartes, însă în curând se va muta la *Universitatea din Jena* pentru a se iniția în *matematici*. La terminarea studiilor, ocupând un post de profesor de filosofie la Leipzig și, la scurt timp, își ia doctoratul în filosofie cu o teză intitulată *De principio individui* – un *principiu peren al întregii lui metafizici, opus celui spinozist*. În anul 1666, el publică o lucrare de logică (*De arta combinatoria*) și tot acum încearcă să-și treacă *doctoratul în drept* cu o teză ce purta titlul *Despre cazurile dificile din drept*, dar mai-marii facultății n-aveau păreri bune despre cei care se ocupau cu filosofia, respingându-l, sub motiv că era prea tânăr. Dar asta nu l-a împiedicat pe Leibniz să ajungă *consilier aulic imperial*.

Gânditor progresit și iluminist, Leibniz, deși a trăit într-o *Germanie feudală și înapoiată*, a contribuit mult la propășirea țării lui, militând pentru promovarea științei și tehnicii, pentru unitatea Germaniei, pentru toleranță și înțelegere între oameni și popoare, a fost, cu alte cuvinte, o *conștiință europeană* și a fost un *mediator universal*, un *spirit larg, conciliant*. Leibniz a avut legături și prietenii durabile cu marii savanți și gânditori din epocă; a fost în relații de prietenie cu Huygens, l-a cunoscut pe Newton, pe

Boyle și Collins, pe Malebranche, Hobbes, Arnauld și Spinoza. Leibniz a călătorit mult în Franța, Anglia, Olanda, Italia, Austria, Rusia, a fost ales membru al mai multor *Academii din Europa* și, între 1711-1716, s-a întâlnit în câteva rânduri cu Petru I al Rusiei cu care a discutat o serie de probleme legate de răspândirea științei și culturii în această țară. Leibniz a murit în 1716, la vârsta de 70 de ani, lăsând în urma sa o activitate impresionantă și o operă de mari proporții.

Dintre lucrările lui Leibniz care i-au adus celebritatea amintim: *Monadologia*; *Sistem nou al naturii și al comunicației între substanțe*; *Noi încercări asupra intelectului omenesc*; *Teodiceea*; *Societatea și economia*; *Scrisorile către Arnauld*; *Acta eruditorum*.

a) MONADOLOGIA LUI LEIBNIZ

Ontologia leibniziană este îndreptată în mod vădit atât împotriva *dualismului cartezian*, dar și împotriva *monismului spinozist*, filosoful german considerând că atât poziția gânditorului francez cât și cea spinozistă erau eronate, întrucât nu puteau să explice mulțumitor nici proprietățile materiei și corpurilor, dar nici legile mișcării. Ce-i reproșează Leibniz lui Descartes? În primul rând că *matematica* nu trebuie privită ca o știință a *cantităților*, a mărimilor, ci ca o știință a *calităților*, a *formelor de legătură*; nu *cantitatea*, ci *calitatea* constituie elementul de *diferențiere a ființelor*. Substanța leibniziană este o *entitate activă* înzestrată cu *dinamism și forță*; substanța leibniziană a rezultat din preocupările autorului legate de *fizică, psihologie, logică și matematică*, Leibniz fiind acela care a elaborat *principiul rațiunii suficiente* din logică, iar în matematică a studiat *calculul probabilităților* și a vrut să facă din această știință așa-zisa *caracteristică universală*. După opinia lui Leibniz, formula carteziană a mișcării nu este întrutotul justă, întrucât *nu aceeași cantitate de mișcare se conservă în univers, ci aceeași cantitate de forță* (de forță vie); formula carteziană a mișcării ($m \cdot v$) cu toate meritele ei, nu putea explica *inerția*, adică *rezistența* pe care corpurile o *opun mișcării, pe măsura masei lor*, – iată de ce Leibniz o înlocuiește cu formula următoare: $m \cdot v^2$. *Corpul* – scrie Leibniz – *implică un principiu superior – substanța* – pe care el a definit-o ca fiind *acțiune și forță*. Existența nu poate fi concepută fără *acțiune*, deoarece *numai ceea ce acționează există; ceea ce nu acționează nu există*. Esența corpurilor nu constă în întindere, ci, *în mișcare și în unitatea mișcării, unitate nu extensivă* (spațială), ci *intensivă*. Această *unitate intensivă a mișcării* este ceea ce Leibniz numește *efort* sau *conatus*. Desfășurat în *spațiul mișcării*, *conatusul* devine *corp*, *considerat în sine*, ca *pură tensiune*, el este *spirit*. Conatus-ul face realitatea atât a *luminii fizice*, cât și a celei *spirituale*. Mai târziu, Leibniz a înlocuit conceptul de conatus cu noțiunea de *monadă*. „Monada nu este altceva decât o substanță simplă care intră în tot ce e compus; simplă,

adică fără părți. Și trebuie să existe substanțe simple, de vreme ce există compusul; căci ceea ce este compus nu este altceva decât o îngrămădire, adică un agregat al celor simple. Însă acolo unde nu sunt părți nu este nici întindere, nici figură, nici nu este posibilă divizibilitatea; și aceste monade sunt adevărații atomi ai naturii și, într-un cuvânt, elementele lucrurilor”².

Monada leibniziană e concepută ca o *entitate spirituală, aspațială, fără formă și indivizibilă* și este definită *ca forță și suflet*. Prin intermediul *dinamicii* el a căutat să stabilească natura substanței *ca forță*, iar prin intermediul *psihologiei*, natura substanței *ca suflet*, afirmând că monada este o *substanță imaterială* din care se *construiește realitatea lumii*. *Monadele suflete* constituie acele *elemente ultime* care mai sunt denumite și *puncte metafizice* în opoziție cu *punctele fizice* sau atomii materiali divizibili la infinit, pe care se baza fizica lui Descartes. Calitățile principale ale monadei sunt *veșnicia și simplitatea*, iar corpurile sunt *agregate* de substanțe și *nu sunt substanțe propriu-zise*, întrucât numai ceea ce este *simplicu* are o *existență substanțială*. Fiind simplă și neîntinsă, monada *nu e divizibilă, nu are formă și e în afara spațialității și corporalității*. Apare acum o întrebare gravă: cum din această monadă spirituală și aspațială, lipsită de orice atribut al corporalității, au luat naștere, lucrurile materiale, corpurile? Leibniz a întrevăzut o asemenea întrebare și a răspuns în felul următor: *spațiul nu este o condiție a mișcării, ci o consecință a ei*, dar acest răspuns cred că nu l-a mulțumit nici pe autor. De fapt, Leibniz și-a schimbat permanent opiniile referitoare la spațiu și timp, dar ceea ce nu a schimbat niciodată este doar această părere: *spațiul reprezintă o ordine de coexistență, iar timpul este o ordine de succesiune*.

Însușirea principală a monadei este *activitatea perceptivă*, iar deosebirea dintre monade constă în *gradul și felul* cum fiecare monadă își *reprezintă universul*. În afara de *percepție* monadele mai au și *apetițiune*, percepția și apetitiunea fiind cele două forme de bază ale activității monadei. Prin *apetițiune* Leibniz înțelege „Acțiunea principiului intern care produce schimbarea, adică *trecerea de la o percepție la alta*, activitatea perceptivă a monadei fiind astfel continuă”³. Percepția și apetitiunea fiind proprii numai *substanțelor simple*, nu și lucrurilor, care posedă numai mișcare, nu și *automișcare*. Monadele se deosebesc între ele prin *gradul și felul* cum fiecare își reprezintă universul. Deși *capacitatea perceptivă* este proprie tuturor monadelor, nu e *conștientă* în toate; în funcție de *gradul și felul* percepției fiecăreia, Leibniz a ierarhizat monadele într-un *sistem monadologic* al naturii care cuprinde trei mari grupe: a) monadele *pure* în care facultatea perceptivă e mai mult *potențată* decât *actualizată*, întrucât aceste monade nu au *reprezentări conștiente*; b) *monadele sufletului*, superioare celor pure, întrucât pe lângă percepție ele au și *memorie*; c) *monadele spirituale*, care au în plus față de celelalte *conștiința de sine și capacitate cognitivă*; aceste monade – ne

asigură Leibniz – sunt singurele care se pot ridica la *cunoașterea adevărurilor necesare și veșnice*. Deasupra tuturor monadelor, în vârful piramidei, Leibniz a situat *monada-monadelor* (Dumnezeu), *creatorul tuturor monadelor*. Leibniz ne spune că toate corpurile, ca și întreaga realitate, sunt produse continuu de *grația divină*, iar monadele nu se pot *influența reciproc*, căci numai Dumnezeu poate *crea și influența* monadele, întrucât numai el este o *existență perfectă*.

b) GNOSEOLOGIA LUI LEIBNIZ

Gnoseologia lui Leibniz se afirmă atât ca replică la inneismul cartezian, cât și la adresa empirismului lui J. Locke, Leibniz respingând din capul locului teza *ideilor innăscute* a lui Descartes, dar și formula *tabulei rassa* susținută de Locke. Ce-i reproșează Leibniz lui Descartes? În primul rând *principiul îndoielii*; îndoiala lui Descartes e prea *categorică* pentru a rămâne *provizorie*, iar pe de altă parte, ea *cedează prea ușor* în fața *argumentației*. În al doilea rând, *criteriul adevărului* propus de Descartes (claritatea și distincția) nu spune nimic atât timp cât nu se *indică mijloacele prin care se pot deosebi ideile clare și distincte de opusele lor*. Leibniz ne asigură că există *două principii* care pot să *stabilească evidența clară a ideilor*: a) *principiul rațiunii suficiente* și b) *principiul contradicției*. Aceste două principii ne dau posibilitatea stabilirii evidenței ideilor noastre și, în același timp, corespund celor două specii de adevăr despre care vorbește Leibniz: a) *adevărurile necesare* (de raționament), guvernate de *principiul contradicției* și b) *adevăruri faptice* (contingente), guvernate de *principiul rațiunii suficiente*.

Gnoseologia lui Leibniz este îndreptată, în același timp, împotriva empirismului lui Locke și, în *Noi încercări asupra intelectului omenesc*, el opune *formulei tabula rasa*, imaginea unui *bloc de marmoră cu nervurile astfel dispuse*, încât să *prefigureze forma statuii viitoare*. Formulei lui Leibniz *nihil est in intellectu quod non prius fuerit in sensu* (nimic nu este în intelect înainte de a fi trecut prin simțuri), el îi va atașa acel *nisi ipse intellectus* (în afară de intelectul însuși), adică va recunoaște că, la naștere copilul vine pe lume cu acele *forme virtual date*, adică el are anumite *predispoziții*, o mare *mobilitate și plasticitate* a proceselor nervoase, cu ceea ce noi numim astăzi, *cod genetic*. Aceste *forme virtual date* pot fi *potențate de conștiință* și pot fi oricând *actualizate*.

c) TEODICEEA LUI LEIBNIZ

Încă din primele sale scrieri, Leibniz mărturisește că vrea să dea la iveală o *Teodicee*, adică un sistem de gândire în care *postularea unui creator, atotștiutor și desăvârșit* al lumii, un creator *perfect și bun*, să poată conviețui cu existența în sânul

lumii a răului *fizic și moral*. E drept că, dintre *toate lumile posibile*, Dumnezeu a *transformat în realitate, prin voința sa, pe cea mai bună*, întrucât el e *suprema înțelepciune și bunătate*. De aici concluzia lui Leibniz: crearea lumii e opera lui Dumnezeu și, în același timp, e o *necesitate morală* a unei *voințe inteligente*, iar dacă în această lume întâlnim și răul, lucrul acesta nu se datorește lui Dumnezeu, ci naturii raționale a lucrurilor. Există, în opinia lui Leibniz, trei specii principale de rău: a) *răul metafizic* (care provine din *limitație*); b) *răul fizic* (*suferința*) și c) *răul moral* (*păcatul*). Leibniz ne avertizează însă că *orice creație* este în mod *fatal imperfectă* pentru că e *limitată*, iar *răul metafizic, justifică* atât existența *răului fizic*, cât și a *celui moral*. Dumnezeu a avut de ales între mai multe lumi; întrucât s-a oprit asupra lumii noastre, înseamnă că această lume e cea mai bună dintre toate lumile posibile. De reținut: *Dumnezeu vrea realitatea lumii, nu vrea răul ei; Dumnezeu vrea numai binele, însă binele impune răul ca o condiție; răul fiind un bine mai mic; răul nu se referă doar la un aspect al lumii, la o parte a ei, căci privită în ansamblul, existența acestei lumi merită admirată, cu toate cele bune și rele din ea.*

Set By T-D1 (yth_1100ro@yahoo.com)

BIBLIOGRAFIE

1. G.F.W. Hegel, *Prelegeri de istorie a filosofiei*, vol. II, Editura Academiei, București, 1964, p. 501; Hegel scria că „adevărata disciplină profesională a lui Leibniz a fost jurisprudența, după ce protrivit obiceiului vremii, el studiasse mai întâi filosofia, căreia i se dedicase în mod deosebit”.
2. G.W. Leibniz, „Monadologia” în *Opere filosofice*, vol. I, Editura Științifică, București, 1972, p. 509.
3. *Ibidem*, p. 511; „apetitul nu poate ajunge totdeauna deplin, la întreaga percepție către care tinde; el dobândește însă totdeauna ceva dintr-înșea și ajunge la percepții noi”.
4. *Ibidem*, p. 518; „În Dumnezeu se află *puterea*, care este izvorul a toate, apoi *cunoașterea*, care conține detaliul ideilor și, în sfârșit *voința*, care săvârșește schimbările sau producerile, potrivit principiului optimului. Acestea răspund în monadele create la ceea ce constituie, în monade, subiectul sau baza, facultatea perceptivă și facultatea apetitivă. În Dumnezeu însă, aceste atribute sunt absolut infinite sau perfecte, pe când în monadele create sau în entelehii ele nu sunt decât imitații ale atributelor divine, pe măsura perfecțiunii ce se găsește în ele”.